

УДК 316.4.066

О. О. Гончарова

СОЦІАЛЬНА АПАТІЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ПРОТЕСТ ЯК ФОРМИ БІФУРКАЦІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВ

Стаття присвячена проблемі соціальної апатії та соціального протесту в контексті біфуркаційного розвитку складних соціальних систем. Автор розглядає дані соціальні явища як необхідні і взаємообумовлюючі фактори динаміки трансформаційних суспільств та як дві діалектичні форми єдності і боротьби протилежностей. Динаміка циклічності зміни соціальної апатії та соціального протесту дозволяє виділяти прогностичний аспект у даній проблематиці, який забезпечує можливість мінімізувати ризики реакцій соціальних суб'єктів внаслідок кризи їх адаптивних можливостей.

***Ключові слова:** соціальна апатія, соціальний протест, соціальний суб'єкт, трансформаційне суспільство, діалектика, закони діалектики, єдність та боротьба протилежностей, біфуркаційний процес.*

Актуальність поставленої проблеми. Соціальна реальність трансформаційних суспільств постає перед дослідниками та пересічними громадянами як складний і багатовимірний процес, динаміка розвитку якого потребує розуміння і прогнозування. Стикаючись з новими суспільними явищами, які виникають, на перший погляд, раптово і не мають вираженої першопричини, суб'єкти соціального життя зазнають кризи своїх адаптивних можливостей. Вона часто виражається у таких явищах, як аномія, страх, депресивні стани, пригнічення, відчуженість, маргіналізація. Якщо дані явища охоплюють великі маси населення і тривають протягом значного проміжку часу, в суспільстві, як правило, виникає паніка і нерозуміння перспектив виходу з даних станів, а разом з тим і розвитку соціальної ситуації. Особливо характерно вищеописані реакції соціальних суб'єктів проявляються під дією соціальної апатії та соціального протесту, що є найбільш вираженими та контрастними формами соціальних актів в умовах циклічних суспільних трансформацій.

Циклічними закономірностями трансформацій займалися А. Богданов в рамках теорії динаміки систем (тектології), Н. Кондратьєв (у його теорії

циклів), Й. Шумпетер. В історичному плані трансформації в суспільстві досліджені П. Сорокіним (соціальна і культурна динаміка) А. Тойнбі (історія цивілізацій), Ф. Броделем (історія Середземномор'я, капіталізму). Роботи таких вітчизняних вчених, як О. Владико, Н. Ходорівської, І. Бутова дозволяють простежити зв'язок між вітчизняними трансформаційними процесами та протестними настроями, які часто слугують каталізаторами для вибуху доленосних історичних подій в сучасній історії української нації. Проте здебільшого дослідники не приділяють у цьому питанні належної уваги такому феномену, як соціальна апатія, в той час як феномен соціального протесту широко висвітлюється вченими-соціологами. Соціальна апатія та соціальний протест часто розглядаються як окремо існуючі соціальні явища, проте у даній статті автор ставить перед собою за первинне завдання показати дихотомічність процесів суспільної трансформації за допомогою взаємообумовленого зв'язку між феноменами соціальної апатії та протесту.

Метою даної статті є дослідження феноменів соціальної апатії та соціального протесту як невід'ємних складових біфуркаційного розвитку трансформаційних суспільств, а також як двох базових діалектичних форм, за допомогою яких у суспільстві простежується циклічність. Автор ставить перед собою задачу показати, що явища соціальної апатії та протестні реакції є частинами взаємообумовленого процесу, і їх наявність в окремий історичний проміжок часу для певного соціального утворення є своєрідним підґрунтям для переходу у інші соціальні стани, своєрідним «трампліном» для подолання відмираючих елементів і утворення нових.

Теоретична база та методологія дослідження. У даній статті автор використовував біфуркаційний підхід до розуміння феномену соціальних трансформацій, закон діалектики Гегеля про єдність і боротьбу протилежностей. Автором також були використані методи екстраполяції для відображення феноменів соціальної апатії та протесту в сучасних українських реаліях, структурно-функціональний та системний підходи для відображення комплексної дії цих суспільних явищ та обґрунтування такої їх взаємодії.

Викладення основного матеріалу. Сучасна динаміка становлення, розвитку та трансформації суспільств часто представляється вченими як біфуркаційний процес. Дана модель суспільних змін представляється як

періодична інваріантність, яка чергується з періодами визначеного курсу і виникає в специфічних переламних моментах.

Термін «біфуркація» походить від лат. «bifurcus» – «роздвоєний» і вживається в широкому сенсі для позначення якісних перебудов чи метаморфоз різних об'єктів при зміні параметрів, від яких вони залежать. Якщо система залежить від певного параметра, то при його зміні поведінка і реакції системи загалом можуть змінюватися плавно. Однак при переході параметра через деяке критичне значення динаміка системи може зазнати якісну перебудову. Значення параметрів, при яких відбувається перебудова сталих режимів функціонування в системі, називаються біфуркаційними значеннями параметра (або точкою біфуркації), а сама перебудова – біфуркацією [Музыка, 2011, с. 88].

Точки біфуркації – особливі моменти в розвитку живих і неживих систем, коли сталий розвиток змінюється особливим біфуркаційним станом, коли стійкими стають два або кілька (замість одного) нових стани. Вибір між ними визначається випадком, в явищах суспільного життя – вольовим рішенням. Після здійснення вибору механізми саморегулювання підтримують систему в одному стані (на одній траєкторії), перехід на іншу траєкторію стає складним. Точка біфуркації – такий період у розвитку системи, коли колишній стійкий, лінійний і передбачуваний шлях розвитку системи стає неможливим, це точка критичної нестійкості розвитку, в якій система перебудовується, вибирає один з можливих шляхів подальшого розвитку, тобто відбувається її фазовий перехід [Хакен, 1985, с. 164].

У синергетиці біфуркація представлена як критичний стан системи, точка переходу від хаосу до порядку, момент оформлення, виникнення нового порядку, завершальний період розвитку системи в режимі з загостренням, вибір однієї з цілого ряду альтернатив тенденцій – як домінуючої і визначаючої новий порядок в пост-біфуркаційний період [Ровинский, 2006, с. 54].

У переламні моменти стала соціальна система стає сприйнятливою для багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. При збігові певних умов та наявного потенціалу навіть незначущі з них, на перший погляд, можуть стати вирішальними і послугувати першим кроком для переходу системи у якісно новий стан. У момент перелому у суспільства є декілька альтернатив подальшого соціального курсу, і цей момент справедливо можна назвати

вирішальним та доленосним для майбутнього соціального утворення [Хакен, 1985, с. 104].

Модель біфуркаційного розвитку суспільств є відносно новим напрямком досліджень у соціологічній науці і дозволяє побачити розвиток суспільств як нелінійний процес, динаміка зміни якого не піддається чітко сформованому методу прогнозування. Синергетичну модель розвитку соціальної реальності відстоювали такі дослідники, як Г. Хакен, П. Глансдорф, Ю. Данілов, І. Пригожин, Р. Ровинський, Є. Князева, С. Курдюмов, Н. Мещерякова та ін.

У запропонованій моделі розвитку суспільств, незважаючи на її нелінійність та інваріантність у переламних точках, існують періоди, коли соціальна система перебуває у сталому стані і має чітко виражений вектор розвитку. Такий період неодмінно присутній між двома точками біфуркації, хоча може різнитися за своєю тривалістю. Проте, будь-яка соціальна система не може існувати лише у режимі невизначеності та не прогнозованих або слабо прогнозованих змін. У такий спосіб ми будемо мати справу не з системою, у якій є структурні елементи та сталі зв'язки між ними, а з хаосом, яким можуть вдало управляти зовнішні або латентні сили [Golubitsky, 2000, p. 430].

Наявність періодичності у етапах визначеного курсу соціальної системи та його інваріантності та обумовленості їх один одним дозволяє автору даної статті згадати про один із законів діалектики Гегеля, який він визначав як єдність та боротьбу протилежностей.

Згідно з його суттю, кожен об'єкт містить в собі протилежності, які перебувають у нерозривній єдності, взаємопроникають один в одного і взаємовиключають один одного. Їх єдність, як і їх боротьба, є абсолютними. Боротьба протилежностей означає, що протиріччя безперервно відбувається і настільки ж безперервно відтворюється, а це веде до перетворення старого предмета в новий. Цей закон пояснює тим самим об'єктивне внутрішнє «джерело» всякого руху (відповідає на питання «чому?»). Цей закон діалектики дозволяє бачити розвиток систем, у тому числі і соціальних, як процес саморуху і саморозвитку. Фактично боротьбу та єдність протилежностей в одному об'єкті (у контексті даної статті – в одній соціальній системі) можна вважати його «вічним двигуном», завдяки якому об'єкт зберігає свою життєздатність.

Другою – і протилежною першій за своїм змістом – формою соціальної апатії є така апатія що ґрунтується на трьох базових почуттях людини: страх, відчуження та неприйняття нових цінностей. Така сутність соціальної апатії притаманна на етапах розвитку суспільства, коли його члени об'єктивно не можуть або вважають, що не можуть змінити існуючу дійсність з її несприятливими для себе факторами. Соціальна апатія у цьому контексті виступає як певний захисний механізм для членів соціуму, своєрідний шар байдужості, який «відфільтровує» для них травмуючі фактори реальності. У даному випадку соціальна апатія може виступати і як адаптивний механізм, за допомогою якого люди здатні на деякий час пристосуватися до нових умов в трансформаційному суспільстві, які виникли занадто раптово для того, щоб до них можливо було підготуватися [Федотова, 2005, с. 11].

Хоча вищеописані форми соціальної апатії є протилежними за своєю природою та першопричиною виникнення, проте їх об'єднує те, що при стані соціальної апатії у соціумі накопичується велика кількість нереалізованої енергії, яка, накопичуючись, шукає вихід у різноманітних формах соціальних актів. Однією з форм виплеску накопиченої енергії соціуму за період апатії є соціальний та політичний протест.

Поняття «протест» – соціальний або власне політичний – часто охоплює досить широке коло явищ. Дослідниками наголошується, що до соціального і політичного протесту може бути віднесено і заперечення всієї соціальної діяльності, самих принципів суспільно-політичного життя, і обурення існуючим ладом і інститутами влади в цілому, і виступи проти вказаних тенденцій в їх політиці або методів її здійснення [Політологічний енциклопедичний словник, 1997, с. 198].

У сучасній соціологічній і політологічній літературі серед причин протесту, які виділяються на ступені макроаналізу, важлива роль належить показникам соціального самопочуття і динаміці соціальних очікувань населення. У даному зв'язку слід докладніше зупинитися на феномені депривації, що є одним з центральних елементів в більшості моделях конфліктів і пов'язаних з ними протестних дій. Під депривацією розуміється суб'єктивне відчуття незадоволеності, яка виявляється по відношенню до власного сьогодення [Назаров, 1995, с.13].

Розглядаючи як суб'єкта певну соціальну групу, функціонування механізму депривації можливо описати таким чином. Під впливом зовнішніх

дій відбувається порушення системи оцінок, що часто супроводжується розширенням шансів соціальних порівнянь. Підсумками соціальних порівнянь є прогресуюче у індивідів відчуття нерівності. При цьому очікування, які має від поточної соціальної ситуації індивід, мають тенденцію до лінійного зростання. Втім, залежність, що описує рівень задоволення від очікувань, містить нелінійний характер. Дана нелінійність пов'язана з відставанням реальних шансів задоволення очікувань від зростання самих очікувань. На цьому етапі абсолютна величина розбіжностей стає настільки очевидною, що в результаті призводить до психологічних явищ фрустраційного порядку. У свою чергу, це сприяє формуванню мотивації включення суб'єкта депривації в ту або іншу форму участі в протестних діях [Джунусов, 1997, с. 105].

Невдоволення людей, яке породжує депривацію і залучення суб'єктів до протестних дій, має здатність накопичуватися, так само, як ми говорили про соціальну енергію, яка накопичується у індивідів під час періодів апатії. Тут можна говорити про пряме свідчення дії біфуркаційних процесів, оскільки, як зазначалося вище, сутність такого переходу якісних станів суспільства полягає у поступовому переході межі певних компонентів, які складають соціальну реальність. Прикладом може бути сучасна політична та соціальна ситуація в Україні останніх років. Так, у 2013 році, навіть за декілька місяців до подій на Майдані Незалежності в м. Києві, соціологічні дослідження не діагностували зростання протестних настроїв серед населення. У цей самий час в Україні діяв режим влади Партії регіонів та Віктора Януковича, який відзначився зростанням корупції, свавіллям посадових осіб і зловживанням службовими обов'язками. Тривалий час така лінія дії політично влади не викликала активних реакцій з боку великих мас населення. У той же час, коли колишній президент відмовився підписувати угоду про асоціацію з Європейським союзом, студенти вийшли з мирною акцією протесту на Майдан Незалежності. Коли мітингуючих, які фактично не представляли загрози для правлячого режиму, почали силою розганяти бійці «Беркуту» - підрозділу, який підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України - і застосовувати агресивні методи впливу, в тому числі і насилля, в країні почалася друга хвиля протестних настроїв. Вона, в свою чергу, залучила до мітингуючих-студентів вже представників інших прошарків населення, які обурилися свавіллям і безкарністю влади, що не брала на себе

відповідальність за розгін мирної акції. Своєрідним «апогеєм» накопиченого обурення та депривації стало прийняття законів України від 16 січня 2014 року, які розкривали для чинної влади великі можливості у припиненні мирних акцій протесту. Оскільки закони були прийняті без дотримання встановленої процедури, шляхом підняття рук депутатами, без попереднього ознайомлення з текстом, та включали в себе пункти, які більшістю членів суспільства були визнані за абсурдні, в країні піднялася третя протестна хвиля, що включила в себе представників таких прошарків населення, як власники малого та середнього бізнесу. Середній клас українського суспільства, що є своєрідним «амортизаційним шаром» між багатими та малозабезпеченими прошарками населення і є у той же час найбільш стійким до нових тенденцій у соціумі, обурився узурпацією влади та зловживаннями службовими повноваженнями. Теми корупції та так званого «кумівства» у діючій на той час владі знову стали актуальними і послугували каталізатором для підйому масових протестних рухів у інших містах України. Таким чином, рівень зловживання владними повноваженнями і нехтування інтересів громадян країни перейшов ту межу, за якою він викликав у великих мас населення апатичні настрої, відчуття приреченості та смиренності стосовно актуальної на той час ситуації. Перейшовши граничну межу, він породив вже принципово інші реакції, які послугували важливим фактором для повалення режиму, що був його джерелом.

Проте, у хвилях протестів, демонстрацій та страйків, спрямованих на подолання правління певної особи чи сили, великі маси не зважають на те, що фаза підйому та прагнення соціальних змін не є нескінченною. Будь-який соціальний та політичний протест минає, оскільки для його забезпечення необхідні ресурси, а ресурси здатні накопичуватися лише у стабільні та прогнозовані періоди розвитку суспільства.

Після завершення протестної фази розвитку суспільства, як правило, (у випадку, коли біфуркаційні перетворення не йдуть поступальними хвилями і не перетворюються у керований хаос) настає період стабілізації. На цьому етапі вирішальним фактором закріплення бажаних змін, які послугували мотивом для виникнення протестних настроїв, є співвідношення очікувань громадянського суспільства і реальних дій влади, якій делеговано їх реалізацію. Якщо очікування збігаються з реальними діями або мають невелике відхилення, то ситуація буде розвиватися стабільно і за визначеним

курсом. Якщо ж розбіжності між двома показниками будуть очевидними, матимемо два вірогідних сценарії розвитку:

1. протестні реакції проходять хвильоподібно і непрогнозовано, перетворюючись у хаотичний процес; ресурси суспільства будуть виснажуватися, невдоволення у різних прошарках населення зростатиме, що породжуватиме все нові і нові хвилі протесту;

2. суспільство пристосовуватиметься до нових умов, навіть якщо вони не відповідають його базовим очікуванням, оскільки є виснаженим від протестних реакцій і прагне відновлення своїх ресурсів; при цьому очевидна невідповідність мети, задля якої були використані ресурси, та досягнутого результату, може спричинити апатичні реакції: відчуття байдужості, небажання приймати участь у політичному та соціальному житті (установка «від мене нічого не залежить»), пригніченість, абсентеїзм, розчарування, передача новим поколінням досвіду нераціональності проведення протестних акцій тощо [Данилов, 1983, с. 38].

У перспективі розгортання другого сценарію можливе поступове накопичення протестного потенціалу, виникнення депривації, відчуття фрустрації та, як наслідок, розгортання нової протестної кампанії. Проте, на відміну від першого сценарію, у даній ситуації наявний достатній проміжок часу для того, щоб в суспільстві оформилися нові запити та вимоги до чинної влади, які воно прагне реалізувати. У цей спосіб здійснюється суспільний розвиток, який передбачає розв'язання нових задач та реалізацію цілей, що відповідають історичному періоду та є актуальними у даній політичній та соціальній ситуації. Механізм переходу від соціальної апатії до соціального протесту залишається сталим і циклічним, проте змінюється його змістовна наповненість у кожній конкретній динамічній соціальній ситуації.

Так, прикладом циклічної зміни періодів накопичення протестного потенціалу та його «розрідження» у конкретних протестних діях може слугувати соціально-політична ситуація сучасної України, розглянута у своїй відносно недалекій перспективі – з 1995 по 2014 рр. Такі вітчизняні дослідники, як О. Владико, Н. Ходорівська, І. Буров розглядають новітню історію України у розрізі настроїв її населення та тих наслідків, до яких вони привели. Соціологи пропонують результати досліджень, виражені у таблицях, які наочно показують, як змінювався протестний потенціал і

соціальна напруга в українському суспільстві впродовж 1995 по 2014 рр. XX ст.

Таблиця 1. Динаміка поширення найзагальніших протестних настроїв в Україні в період з 1994 по 2005 рр.

Варіанти	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Потрібно будь-що зберегти порядок, мир та злагоду	43,8	40,8	34,6	28,9	29,4	31,1	36,1	27,0	34,0	29,0	34,2	35,2
Важко сказати	31,0	32,9	33,3	34,1	32,0	34,5	33,4	33,2	24,2	23,6	22,6	19,3
Потрібно активно протестувати проти постійного погіршення умов життя	22,7	26,2	32,1	36,6	38,5	34,0	30,5	39,7	41,5	46,8	42,1	45,5

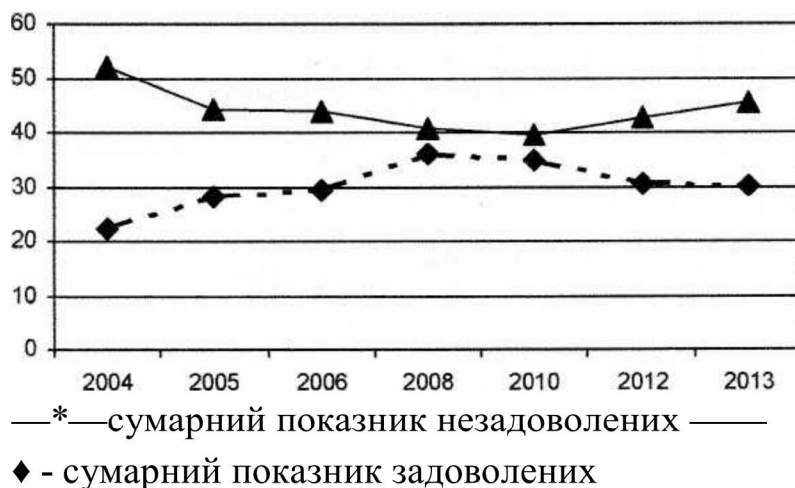
З даної таблиці видно, що в період з 2001 по 2005 рр. в державі помітно поширилися найзагальніші протестні настрої. Зазначимо, що саме у цей історичний проміжок часу в Україні назріла та відбулася Помаранчева революція, а також проявилися перші результати змін, привнесені нею. Протягом цих років частка людей, які вважали, що потрібно активно протестувати проти погіршення умов життя, значно перевищувала кількість тих, хто виступав за збереження миру будь-якою ціною. У 1994-1996 рр. ситуація була протилежною: прихильників збереження миру та спокою було значно більше, ніж прихильників протесту. «Переламним» у цьому проміжку часу можна вважати 1998 рік, оскільки саме з цього року протестний потенціал суспільства став зростати, і це яскраво демонструють процентні співвідношення прихильників миру та прибічників протесту за вказаний період дослідження [Владико, 2006, с. 152].

Таблиця 2. Оцінка політичної ситуації в Україні протягом 2004 – 2013 рр. (%)

	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013
Благополучна	3,3	4,2	2,1	1,3	1,9	1,9	0,9
Спокійна	17,9	21,3	12,2	8,3	19,3	16,2	14,2
Напружена	56,3	57,5	64,0	64,9	61,1	58,4	57,9
Критична, вибухонебезпечна	11,1	8,3	13,3	18,6	11,1	17,2	19,3
Важко сказати	12,1	8,4	8,3	6,9	6,6	7,2	7,7

Якщо говорити про сучасну динаміку поширення протестних настроїв в Україні, то її вдало відображує таблиця оцінки респондентами політичної ситуації в Україні протягом 2004 – 2013 рр., представлена у статті І. Булова «Очікування і реалії протестної поведінки». Згідно з даними, представленими у ній, вектор напруженості політичної ситуації схилився до зони «критична, вибухонебезпечна» і навіть у критичні для держави роки, у роки політичних протистоянь – 2004, 2008 рр. – він не мав такого високого рівня. Тому ситуацію, що склалася у період 2013–2014 рр., можна відзначити як особливу, що, своєю чергою, потребує уважного вивчення [Булов, 2013, с. 330-331].

Рисунок 1. Динаміка задоволеності і незадоволеності своїм життям населення України в період з 2004 по 2013 рр.

Також дослідник пропонує у своїй статті схему-рисунок, яка зображує деприваційні тенденції в сучасному українському суспільстві. Рівень соціальної напруженості залишається доволі високим, і про це свідчить не тільки негативна оцінка респондентами політичної ситуації, а й масові прояви крайнього незадоволення респондентів своїм становищем у життєвій ситуації, що склалася. Незадоволеність життям зросла і становила на 2013 р. 45,6% опитаних респондентів. При цьому така тенденція відзначалася не тільки серед людей старшого (понад 50 років) віку, а й серед тих, хто сформувався як громадянин у незалежній Україні (40 років і більше), а також серед молодого покоління, яке вже ладне оцінювати своє життя без притаманного юності максималізму та некритичності [Буров, 2013, с. 330-331].

Отже, з таблиць видно, що 1998 р, 2003 р, 2006 р., 2008 р, 2010 р. і 2013 р. були роками наростання протестного потенціалу в українському суспільстві, а роки що йшли за ними, здебільшого знаменувалися значними потрясіннями у соціально-правовій системі. Такими подіями справедливо можна вважати дестабілізацію національної валюти і численні страйки робітників бюджетної сфери, Помаранчеву революцію 2004 р., урядову кризу 2006 та 2008 рр., бунти підприємців у 2010 р. Минулий 2013 рік став переламною віхою у розвитку соціально-політичної системи нашої держави. Так, за свідченням І. Бурува, зовні ситуація в економічній та в соціально-політичній сфері суспільного життя на час опитування у 2013 р. створювала враження спокійної, але такий спокій можна характеризувати як затишшя перед бурею.

Оцінивши масштаби накопиченого незадоволення та масової депривації, ми можемо зрозуміти, чому так стрімко і непрогнозовано відбувалися протестні події на Майдані 2013–2014 рр., чому хвиля протестів прокотилася по багатьом українським містам і в результаті спричинила повалення діючого політичного режиму з заміною його іншим, таким, що, на перший погляд, є ставлеником обуреного і протестуючого натовпу.

Зрозумілим є також і те, що для стабілізації соціально-політичної ситуації в сучасній Україні необхідним є період умовного «спокою» та кристалізації тих здобутків, які принесли події Майдану 2013–2014 рр. Згідно з двома ймовірними сценаріями розгортання подій після біфуркаційної перебудови, у нашої країни є два базових варіанти трансформації. Згідно першого варіанту, Україна перетворюється на плацдарм розгортання хвилюподібних біфуркаційних зрушень (у формі протестних дій), які носитимуть хаотичний

характер і будуть взаємообумовлювати один одного. Вдалим підґрунтям для такого сценарію є розпалювана історично-політична та класова ворожнеча, яка панує в настроях та установках значної частини населення України і є предметом маніпулювання з боку різноманітних медійних угруповань. Згідно другого варіанту розгортання подій, Україна стабілізується після завданих їй коливань у соціально-політичному розвитку і поступово переходить на етап створення нових політичних і соціальних цінностей, використовуючи здобутки тих трансформаційних подій, які стали рушієм та катализатором цих змін. Проте для того, щоб вийти на даний сценарій, в рамках якого і соціальна апатія, і соціальний протест набувають легітимних і конструктивних форм, українській державі необхідний стабілізуючий буфер у вигляді зрівноважених суспільних настроїв, задля вироблення якого потрібен час та толерантність, як верхівки державної влади, так і різних прошарків і груп суспільства.

Висновки. Таким чином, процеси соціальної апатії та соціального протесту є протилежними за своєю суттю, проте взаємообумовленими за механізмом своєї дії. Ці феномени соціального життя справедливо можна вважати не лише двома рушійними силами біфуркаційних процесів, але й суспільними явищами, які, згідно з законом діалектики про єдність та боротьбу протилежностей, зумовлюють постійний розвиток та забезпечують життєздатність різноманітних суспільних форм існування. Періоди соціальної апатії та соціального протесту циклічно змінюють один одного, тому предмет даного дослідження є актуальним і має значний прогностичний потенціал. Можливість передбачення змін направленості соціального курсу та його переходи у нові форми дозволить соціуму швидше адаптуватися та бути готовим до вірогідних змін, що тимчасово не мають вираження у повсякденній буденності.

Д ж е р е л а:

Буров І. Очікування і реалії протестної поведінки // Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2013.

Владико О. Готовність населення України до соціального протесту // Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В.М. Ворони, д.соц.н. М.О. Шульги. – Київ: ІС НАНУ, 2006.

Глансдорф П., Пригожин И. Термодинамическая теория структуры, стабильности и флуктуации. – Москва : Мысль, 1972 .

Данилов Ю. А., Кадомцев Б. Б. Что такое синергетика? – Москва : Мысль, 1983.

Джунусов А. М. Власть и оппозиция: историко-теоретические аспекты. – Алматы : Научное исследование, 1997.

Музыка О. А. Бифуркации в природе и обществе: естественнонаучный и социосинергетический аспект // Современные наукоемкие технологии. – 2011. – № 1.

Набок Ю. В. Феномен социальной апатии в современном обществе. Дис. канд. социол. наук. – Самара : 2005.

Назаров М. М. Политический протест: опыт эмпирического анализа // Социологические исследования. – 1995. – № 1.

Політологічний енциклопедичний словник. – Київ : Генеза, 1997.

Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – Москва : Мысль, 2000.

Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии. – 1991. – № 6.

Ровинский Р. Е. Синергетика и процессы развития сложных систем // Вопросы философии. – 2006. – № 2.

Федотова В. Г. Апатия на Западе и в России // Вопросы философии. – 2005. – № 3.

Хакен Г. Синергетика, введение. – Москва : Мысль, 1985.

Ходорівська Н. Протестні наміри громадян України у світлі виборів - 2004 // Українське суспільство 1994-2005. Динаміка соціальних змін / За ред. д.е.н. В.М. Ворони, д.соц.н. М.О. Шульги. – Київ : ІС НАНУ, 2005.

Awrejcewicz J., Hagedorn P. Nonlinearity, Bifurcation and Chaos - Theory and Applications. – Publisher: InTech. – 2012.

Golubitsky M., Stewart I., Schaeffer D. Singularities and Groups in Bifurcation Theory. – Springer : New York, 2000.

O. Honcharova. Social Apathy and Social Protest as Forms of Bifurcations in the Conditions of Transformational Societies.

The article deals with the problem of apathy and social protest in the context of bifurcation development of complex social systems. The author examines these social phenomena as necessary factors in the transformation of societies and as two forms of dialectical unity and struggle of opposites. Cyclical dynamics of change between social apathy and social protest shows the predictive aspect of this issue, which allows to minimize the risks of social actors' reactions because of the crisis for their adaptive capacity.

Keywords: *social apathy, social protest, social subject, transformational society, dialectics, laws of dialectics, the unity and struggle of opposites, bifurcation process.*